

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۱۳۸۷ / ۳ / ۲۳

۹۸۲۷۹

مجلس آئین عالی باقر اعظم

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی

عنوان

سیر تفسیر فلسفی قرآن کریم

از ابن سینا تا ملاصدرا

(با تأکید بر ابن سینا، شیخ اشراق و ملاصدرا)

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی

استادان مشاور

حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمدمهدی گرجیان

جناب آقای دکتر هادی وکیلی

۱۳۸۷ / ۳ / ۲۳

نگارش و پژوهش

سید ابوالفضل سیدی دمیرچی

۱۳۸۴ ۹۸۲۷۹

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
تاسیس ۱۳۰۲

تقدیر و تشکر

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا﴾ (اعراف / ۴۳)

حمد و سپاس شایسته خداوندی است که به انسان خواندن و نوشتن آموخت و به فضل و لطف بی کرائش بر ما منت نهاد و قرآن و بیان را تعلیم فرمود. سلام و درود ابدی بر پیامبر اکرم و اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) باد که به یاری آنان حقایق کتاب الهی تبیین می‌گردد. سپاس خدایی را که به ما توفیق عطا فرمود تا در پرتو تمسک به خاندان وحی، در خدمت به ساحت مقدس قرآن کریم کوشا باشیم. در اینجا لازم است از اساتید فرهیخته و ارجمند، جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی که سمت راهنمایی و حضرت حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد مهدی گرجیان و آقای دکتر هادی وکیلی که سمت مشاورت را برعهده داشته‌اند، کمال تشکر را بنمایم. همچنین از همه کسانی که مرا در تهیه این اثر یاری نموده‌اند، بویژه از تک تک افراد خانواده خویش که با صبر جمیل، زمینه‌های آسایش فکری و پژوهشی را برای اینجانب فراهم آوردند، تشکر می‌کنم. امید است تلاش‌های خالصانه همه خادمان قرآن کریم مورد رضای خداوند متعال قرار بگیرد.

﴿بَلْ أَنْتُمْ بِهَدْيَتِكُمْ تَفْرَحُونَ﴾ (نمل / ٣٦)

هدية

به پیشگاه مقدس

حضرت بقیة الله الاعظم روحی و ارواح العالمین له الفداء

﴿يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَّا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَ

تَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ﴾ (يوسف / ٨٨)

چکیده

این پژوهش به سیر تفسیر فلسفی قرآن کریم از ابن سینا تا ملا صدرا می‌پردازد. در واقع سؤال اصلی این است: «سیر تفسیر فلسفی قرآن کریم از ابن سینا تا ملا صدرا به چه شکلی بوده است؟» در پاسخ به این سؤال و با مطالعه آثار قرآنی فلاسفه، سه رویکرد متمایز پدیدار می‌شود:

(۱) استحسان فلسفی (۲) تحلیل فلسفی (۳) تأویل فلسفی

استحسان فلسفی استفاده تیمنی و تبرکی از آیات قرآن کریم است. تحلیل فلسفی، شرح آیات قرآن کریم بر اساس زبان فلسفی و بدون انطباق مبانی و داده‌های فلسفی بر آنهاست. تأویل فلسفی انطباق مصداقی آیات قرآن کریم بر مبانی و داده‌های فلسفی می‌باشد. این پژوهش بر آن است تا سیر این سه رویکرد تفسیر فلسفی را با توجه به فلسفه هر فیلسوف و تأثیر آن در تفسیر فلسفی او و همچنین فلاسفه پس از خود بررسی نماید. این بررسی با مقایسه رویکردهای هر فیلسوف با همدیگر و همچنین رویکردهای مشابه در فلاسفه گوناگون صورت خواهد پذیرفت.

واژگان کلیدی

قرآن کریم، تفسیر، تأویل، محکم، متشابه، تفسیر فلسفی، استحسان فلسفی، تحلیل فلسفی، تأویل فلسفی، کندی، فارابی، اخوان الصفاء، ابن سینا، شیخ اشراق، ابن رشد، خواجه نصیر الدین طوسی، میر داماد و ملا صدرا.

فهرست مطالب

۱	مقدمه: طرح تحقیق
۲	(۱) مقدمه
۳	(۲) سؤال اصلی پژوهش
۳	(۳) سؤالات فرعی
۴	(۴) فرضیات پژوهش
۴	(۵) شیوه‌های تفسیر فلسفی
۵	(۶) اهمیت و ضرورت پژوهش
۵	(۷) فایده پژوهش
۶	(۸) سابقه پژوهش
۶	(۹) هدف پژوهش
۶	(۱۰) محدوده مطالعاتی
۶	(۱۱) روش پژوهش
۸	(۱۲) محدودیتها
۹	بخش اول: کلیات
۱۰	فصل اول: تفسیر
۱۱	۱- معنای لغوی تفسیر

- ۲- ریشه لغوی تفسیر..... ۱۴
- ۳- معنای اصطلاحی تفسیر..... ۱۶
- ۴- واژه «تفسیر» در قرآن کریم..... ۱۹
- فصل دوم: تأویل..... ۲۱
- ۱- ریشه لغوی تأویل..... ۲۲
- ۲- معنای لغوی تأویل..... ۲۳
- الف: معانی مصدری تأویل..... ۲۳
- ب: معانی وصفی تأویل..... ۲۴
- ۳- معنای اصطلاحی تأویل..... ۲۴
- الف) تأویل به معنای تفسیر «متقدمین»..... ۲۴
- ب) تأویل به معنای عدول از ظاهر «متأخرین»..... ۲۵
- ج) تأویل به معنای نفس مراد از کلام «ابن تیمیه»..... ۲۷
- د) نظریه علامه طباطبایی درباره تأویل..... ۲۸
- ه) نظریه آیه الله معرفت درباره تأویل..... ۳۲
- و) نظریه دکتر نصر حامد ابوزید درباره تأویل..... ۳۳
- ز) نظریه آیه الله سبحانی درباره تأویل..... ۳۳
- ح) تأویل تطبیقی..... ۳۴
- ط) تأویل مذموم (به معنای تفسیر برای)..... ۳۴
- ۴- واژه تأویل در قرآن کریم..... ۳۵
- الف) تأویل به معنای ارجاع..... ۳۵
- ب) تأویل به معنای تفسیر..... ۳۵
- ج) تأویل به معنای ابتدا و انتهای امر..... ۳۶
- ۵- ضرورت تأویل..... ۳۷

۳۷	۶- اقسام تأویل.....
۳۸	۷- ملاک حجیت تأویل.....
۳۹	فصل سوم: تفاوت تفسیر و تأویل.....
۴۴	فصل چهارم: محکم و متشابه.....
۴۵	(۱) معنای لغوی محکم و متشابه.....
۴۵	(۲) معنای اصطلاحی محکم و متشابه.....
۴۸	(۳) اقسام متشابه.....
۴۹	(۴) انواع متشابه.....
۵۰	(۵) قلمرو تأویل در آیات قرآن کریم.....
۵۱	(۶) عالمان تأویل.....
۵۱	الف) مفهوم راسخین در علم.....
۵۲	ب) مصادیق راسخین در علم.....
۵۵	فصل پنجم: روش‌های تفسیر قرآن کریم.....
۵۶	(۱) واژه‌های کلیدی.....
۵۸	(۲) تقسیمات مختلف روش‌های تفسیری.....
۶۳	(۳) تفسیر به رأی.....
۶۵	(۴) تفسیر نقلی.....
۶۷	(۵) تفسیر عقلی.....
۶۸	الف) معنای لغوی عقل:.....
۶۸	ب) معنای اصطلاحی عقل.....
۷۱	(۶) دلایل مخالفان تفسیر عقلی و انحصارگرایان تفسیر نقلی.....
۷۱	(۱) دلیل عقلی.....
۷۲	(۲) آیات.....

۷۴	روایات (۳)
۷۷	دلایل موافقان تفسیر عقلی
۷۷	(۱) آیات
۷۸	(۲) روایات
۷۸	الف: روایات عرضه سنت به قرآن
۷۹	ب) روایات استشهادی قرآن بر احکام شرعیه
۸۰	(۳) دلیل عقلی
۸۰	(۴) بنای عقلاء
۸۰	(۵) سیره علماء
بخش دوم: تفسیر فلسفی	
۸۱	
۸۲	(۱) در آمدی بر تفسیر فلسفی قرآن کریم
۸۳	(۲) موضوعات مشترک فلسفه و قرآن
۸۴	(۳) وحی و نبوت، امور اعتباری یا حقیقی؟
۸۶	(۴) تعریف تفسیر فلسفی
۸۶	(۵) فلاسفه و قرآن کریم
۸۷	(۶) شیوه‌های تفسیری فلاسفه و تفسیر برای
۸۷	(۷) تفسیر فلسفی از دیدگاه دانشمندان اسلامی
۸۹	(۸) اشتراکات فکری فلاسفه در تفسیر فلسفی قرآن کریم
۹۰	فصل اول: ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی (۱۵۸ - ۲۵۲هـ.ق)
۹۲	تعامل فلسفه و دین از دیدگاه کندی
۹۴	کندی و تفسیر قرآن کریم
۹۴	الف) تحلیل فلسفی

- ۹۶..... (ب) تأویل فلسفی
- ۹۷..... فصل دوم: ابو نصر محمد بن محمد فارابی (۳۳۹-۲۵۹هـ.ق).
- ۱۰۱..... فارابی و تفسیر قرآن کریم
- ۱۰۱..... الف) استحسان فلسفی
- ۱۰۲..... (ب) تفسیر فلسفی
- ۱۰۲..... (۱) تحلیل فلسفی
- ۱۰۴..... (۲) تأویل فلسفی
- ۱۰۵..... فصل سوم: اخوان الصفاء (قرن چهارم هجری قمری)
- ۱۰۸..... اخوان الصفا و تفسیر قرآن کریم
- ۱۰۸..... الف) تفسیر عرفانی
- ۱۱۰..... (ب) تفسیر فلسفی
- ۱۱۰..... (۱) تحلیل فلسفی:
- ۱۱۱..... (۲) تأویل فلسفی
- ۱۱۵..... فصل چهارم: ابوعلی حسین بن عبدالله ابن سینا (۳۷۰-۴۲۸هـ.ق)
- ۱۱۷..... ابن سینا و هماهنگی فلسفه و دین
- ۱۱۷..... آثار تفسیری ابن سینا
- ۱۱۹..... ابن سینا و تفسیر قرآن کریم
- ۱۱۹..... الف) شیوه استحسان فی
- ۱۲۰..... (ب) شیوه‌های تفسیری ابن سینا
- ۱۲۱..... (۱) تفسیر لغوی
- ۱۲۲..... (۲) تفسیر علمی
- ۱۲۴..... (۳) تفسیر عرفانی
- ۱۲۴..... (۴) تفسیر فلسفی

۱۲۵	الف) تحلیل فلسفی
۱۲۵	ویژگی های تحلیل فلسفی ابن سینا
۱۲۵	نمونه هایی از تحلیل فلسفی ابن سینا
۱۳۴	ب) تأویل فلسفی
۱۳۴	ویژگی های تأویل فلسفی ابن سینا
۱۳۵	نمونه هایی از تأویل فلسفی ابن سینا
۱۴۰	فصل پنجم: شهاب الدین یحیی سهروردی (۵۴۹ یا ۵۵۱-۵۸۷ هـ.ق)
۱۴۲	ماهیت فلسفه اشراق
۱۴۴	آثار تفسیری شیخ اشراق
۱۴۵	شیخ اشراق و تفسیر قرآن کریم
۱۴۵	الف) استحسان فلسفی
۱۴۹	ب) شیوه تفسیری
۱۴۹	۱) تحلیل فلسفی
۱۴۹	ویژگی های تحلیل فلسفی شیخ اشراق
۱۴۹	نمونه هایی از تحلیل فلسفی شیخ اشراق
۱۵۳	۲) تأویل فلسفی
۱۵۳	ویژگی های تأویل فلسفی شیخ اشراق
۱۵۴	نمونه هایی از تأویل فلسفی شیخ اشراق
۱۶۰	فصل ششم: محمد بن احمد بن رشد (۵۲۰-۵۹۵ هـ.ق)
۱۶۲	ابن رشد و تفسیر قرآن کریم
۱۶۲	۱) تحلیل فلسفی
۱۶۳	۲) تأویل فلسفی

- فصل هفتم: محمد بن محمد بن حسن طوسی (۵۹۷-۶۷۲ هـ ق) ۱۶۴
- خواجه طوسی و تفسیر قرآن کریم ۱۶۵
- الف) شیوه استحسانی ۱۶۵
- ب) شیوه‌های تفسیری خواجه نصیرالدین طوسی ۱۶۷
- (۱) تفسیر عرفانی ۱۶۷
- (۲) تفسیر فلسفی ۱۷۰
- الف) تحلیل فلسفی ۱۷۰
- ب) تأویل فلسفی ۱۷۱
- فصل هشتم: میر محمد باقر بن میر شمس الدین محمد فندرسکی (میرداماد) ۱۷۴
- میرداماد و تفسیر قرآن کریم ۱۷۵
- الف) تحلیل فلسفی ۱۷۵
- ب) تأویل فلسفی ۱۷۶
- فصل نهم: محمد بن ابراهیم صدر الدین شیرازی (صدر المتألهین) (۹۷۹-۱۰۵۰ هـ ق) ۱۷۸
- ماهیت حکمت متعالیه ۱۸۰
- آثار ملاصدرا ۱۸۲
- آثار تفسیری ملاصدرا ۱۸۳
- ملا صدرا و تفسیر قرآن کریم ۱۸۴
- الف) استحسان فلسفی ۱۸۴
- ب) مناهج تفسیری ملاصدرا ۱۸۴
- (۱) تفسیر ادبی ۱۸۵
- (۲) تفسیر کلامی ۱۸۵
- (۳) تفسیر روایی ۱۸۵
- (۴) تفسیر قرآن به قرآن ۱۸۵

۱۸۶ (۵) تفسیر علمی
۱۸۷ (۶) تفسیر فقهی
۱۸۸ (۷) تفسیر عرفانی
۱۸۸ (۸) تفسیر موضوعی
۱۸۹ (۹) تفسیر جامع
۱۸۹ (۱۰) تفسیر فلسفی
۱۸۹ الف) تحلیل فلسفی
۱۸۹ ویژگیهای تحلیل فلسفی ملاصدرا
۱۹۰ نمونه هایی از تحلیل فلسفی ملاصدرا
۲۰۰ ب) تأویل فلسفی
۲۰۰ ویژگی های تأویل فلسفی ملاصدرا
۲۰۱ نمونه هایی از تأویل فلسفی ملاصدرا
۲۰۷ فصل دهم: مقایسه تطبیقی موضوعات مشترک تأویلی میان فلاسفه اسلامی
۲۰۹ تفسیر آیه نور
۲۱۵ خاتمه
۲۱۸ توضیحاتی درباره جداول و نمودارها
۲۴۳ فهرست منابع
۲۴۳ الف) منابع فارسی
۲۴۸ ب) منابع عربی
۲۵۳ ج) مقالات

فهرست جداول و نمودارها

۲۲۰ جداول
۲۲۱ جدول شماره ۱: تأویلات آیه نور
۲۲۳ جدول شماره ۲: تأویل قرآنی کندی
۲۲۳ جدول شماره ۳: تأویلات قرآنی فارابی
۲۲۴ جدول شماره ۴: تأویلات قرآنی إخوان الصفاء
۲۲۵ جدول شماره ۵: تأویلات قرآنی ابن سینا
۲۲۷ جدول شماره ۶: تأویلات قرآنی شیخ اشراق
۲۳۰ جدول شماره ۷: تأویلات قرآنی خواجه نصیر الدین طوسی
۲۳۱ جدول شماره ۸: تأویلات قرآنی میرداماد
۲۳۱ جدول شماره ۹: تأویلات قرآنی ملاصدرا
۲۳۶ نمودارها
۲۳۷ نمودار شماره ۱: نمودار ستونی مقایسه کمی شیوه‌های تفسیر فلسفی هر فیلسوف
۲۳۸ نمودار شماره ۲: نمودار سیر استحسان فلسفی
۲۳۹ نمودار شماره ۳: نمودار سیر تحلیل فلسفی
۲۴۰ نمودار شماره ۴: سیر تأویل فلسفی
۲۴۱ نمودار شماره ۵: سیر قرآنی شدن فلسفه

مقدمه:

طرح تحقیق

۱) مقدمه

تاریخ تفسیر قرآن کریم به عصر بعثت، برمی‌گردد. روح حقیقت‌طلبی و جستجوی مفاهیم فطری که در آیات قرآن کریم متجلی شده بود، مسلمانان را بر آن می‌داشت تا در پی کشف حقایق مفاهیم الهی این آیات بر آیند. روایات بسیاری که در مذمت تفسیر به رأی از همان عصر و همچنین در عصر ائمه معصومین (علیهم‌السلام) صادر شده است، نشانگر عمق توجه مسلمانان به آیات وحی و البته پرهیز از گمراهی‌های احتمالی می‌باشد. پس از تشکیل نحله‌های گوناگون فکری و نظام‌های متعدد عقلی - دینی در عالم اسلام، امر تفسیر قرآن کریم، شکلی جدی‌تر و سازمان یافته‌تر پیدا کرد. دانشمندان هر نظام فکری، از زاویه دید خویش به آیات الهی نگرسته و بر همان اساس آنها را تفسیر می‌نمودند. در این میان فلاسفه نیز به شکلی سازمان یافته و همگام، با مبانی و مفاهیم فلسفی و دینی، در این امر مهم وارد شدند. دقیقاً همان زمان که کندی به عنوان اولین فیلسوف عالم اسلامی مطرح می‌شد، تفسیر فلسفی او نیز خود را نشان می‌داد آنچه از مطالعه آثار تمامی اندیشه‌های فکری دانشمندان اسلامی به دست می‌آید، این است که تمامی آنان از پیش فرضهایی کم و بیش یکسان، در مواجهه با آیات الهی سود می‌جستند:

۱. قرآن کریم وحیی است که از جانب خداوند متعال فرو فرستاده شده است.

۲. قرآن کریم قابلیت تفسیر با آموزه‌های خاص اندیشه فکری آنان دارد.

۳. قرآن کریم با آموزه‌های آنان متعارض نیست.

فلاسفه نیز از این پیش فرضها مستثنی نیستند:

۱. قرآن کریم را وحی الهی می دانند.

۲. قابلیت تفسیر فلسفی برای آیات الهی قائلند.

۳. به نفی تعارض میان فلسفه و قرآن و به تعبیر دیگر، عقل و دین معتقدند.

فلسفه بعنوان بالاترین جلوه عقل بشری و قرآن کریم به عنوان بالاترین جلوه وحی الهی، در تعاملی تنگاتنگ، تفسیر فلسفی را تجسم می بخشند، که به نوعی حکایت از شدت تعبد فلاسفه به آیات الهی دارد.

آنان در التزام به حجیت آیات وحی تا جایی پیش رفتند که در مقام تعارض ظاهری مابین مفاهیم عقلی و فلسفی با این آیات، حجیت آیات را انکار نکرده و با تمسک به قرآن کریم در پی تأویلات عقلانی آن بر آمدند. این کار برخلاف آنچه امروزه پنداشته می شود، نه امری مذموم و ناپسند بلکه مقبول و پسندیده و حاکی از شدت تعبد فلاسفه به قرآن کریم و حجیت آن و سعی آنان در فهم آیات الهی است.

آنچه بر خطا و اشتباه بود، مفاهیم علمی و فلسفی مقید به زمان و مکان بود، که خاصیت ابطال پذیری داشت نه التزام عقلی و دینی فلاسفه به آیات الهی، و حجیت آن و اشتباهات تفسیری دیگر اندیشه های تفسیری نه کمتر از اشتباهات تفسیری فلاسفه بود، که گاه بیشتر و از لحاظ اعتقادی خطرناکتر و گمراه کننده تر.

۲) سؤال اصلی پژوهش

سیر تفسیر فلسفی قرآن کریم از ابن سینا تا ملاصدرا به چه شکلی بوده است؟ این سؤال در

درون خویش سؤالات فرعی دیگری را در بر دارد.

۳) سؤالات فرعی

الف) فلاسفه در مواجهه با آیات قرآن کریم، چه موضعی را اتخاذ نموده و از چه شیوه هایی

استفاده کرده‌اند؟

- ب) میزان تأثیر شیوه فلسفی هر فیلسوف در فیلسوفان بعد چگونه ارزیابی می‌شود؟
- ج) آیا فلاسفه روش‌های رسمی مفسران دیگر را نیز داشته و از آنان متأثر بوده‌اند؟
- د) میزان تأثیر مبانی فلسفی هر فیلسوف، در تفسیر فلسفی او از آیات قرآن کریم، چگونه ارزیابی می‌شود؟

۴) فرضیات پژوهش

الف) فلاسفه در مواجهه با قرآن کریم، از سه شیوه استحسان فلسفی، تحلیل فلسفی، و تأویل فلسفی استفاده کرده‌اند.

- ب) هر فیلسوف در تفسیر فلسفی خویش متأثر از فلاسفه پیش از خود است.
- ج) بعضی از فلاسفه روش‌های رسمی مفسران دیگر را داشته و از آنها متأثر بوده‌اند.
- د) هر فیلسوف در تفسیر فلسفی خود، متأثر از مبانی فلسفی خویش است.

۵) شیوه‌های تفسیر فلسفی^(۱)

الف) استحسان فلسفی: در این شیوه، هدف فیلسوف در استفاده از آیات قرآن کریم، تنها صرف تیمن و تبرک است نه چیزی بیش از آن.

ب) تحلیل فلسفی: در این شیوه، فیلسوف، آیات قرآن کریم را اصل قرار داده و با زبان فلسفی آنها را شرح می‌دهد.

ج) تأویل فلسفی: در این شیوه، فیلسوف مبانی فلسفی خود را اصل قرار داده و آیات قرآن کریم را از حیث مصداق بر آن منطبق می‌سازد. نکته قابل توجه آن‌که نه اصل قرار دادن قرآن کریم در تحلیل فلسفی، آن را فراتر از تأویل فلسفی قرار می‌دهد و نه فرع بودن قرآن کریم در تأویل، آن را

۱. در این پژوهش، شیوه به معنایی مغایر با روش بکار رفته است. زیر شاخه‌ها و اقسام روش، شیوه نامیده می‌شود. به عنوان مثال می‌گوییم: روش تفسیر فلسفی به دو شیوه تحلیل فلسفی و تأویل فلسفی تقسیم می‌شود.

فروتر از تحلیل فلسفی. این دو فقط، شیوه مواجهه با قرآن کریم می‌باشند. تحلیل فلسفی از جهت مبانی علوم قرآنی، تفسیر و تأویل فلسفی، تأویل نامیده می‌شود. تفسیر فلسفی به معنای عام خویش، شامل دو شیوه تحلیل فلسفی و تأویل فلسفی می‌شود. در این میان، استحسان فلسفی، اصلاً شیوه تفسیری به شمار نمی‌آید و ذکر آن در اینجا صرفاً استطراد و تفکیک اقسام برخوردار فلاسفه با آیات قرآن کریم می‌باشد.

۶) اهمیت و ضرورت پژوهش

فلسفه به تبیین حقیقت اشیا، می‌پردازد. فیلسوفی که همیشه بار تبیین حقیقت اشیا را با خود به یدک می‌کشد، در مواجهه با قرآن کریم نیز، با همین دیدگاه به آیات الهی مینگرد. او در واقع، به دنبال تبیین حقایق آیات الهی از منظر فلسفه خویش است، این دیدگاه، ما را تا حدودی و در حد وسعت اندیشه فیلسوفان، با حقایق آیات الهی آشنا می‌سازد. حقیقتی که آیات ناظر به تدبر و تفکر در قرآن کریم، به نحوی به ضرورت آن اشاره می‌کند.

۷) فایده پژوهش

الف) بعضی از آیات قرآن کریم، مخاطبان خود را از میان دانشمندانی با قرن‌ها فاصله از عصر بعثت می‌جویند، و به تعبیر بعضی از روایات دانشمندانی ژرف اندیش مخاطبان این آیاتند.^(۱) در این میان، فیلسوفان با تدبر و تعمقی که در کشف حقایق به خرج می‌دهند، به نحوی جزء مخاطبان این آیات قرار گرفته و نقش مهمی در تبیین صحیح و دقیق آیات الهی بر عهده می‌گیرند.

ب) فیلسوفان به عنوان یکی از تأثیرگذارترین نظام‌های فکری در عالم اسلام مطرح می‌باشند. آشنایی با اندیشه‌های تفسیری آنان در فهمی حداقل دیگرگون از آیات قرآن کریم مؤثر است.

۱. در بحث تفسیر نقلی به بعضی از این روایات اشاره خواهد شد.

۸) سابقه پژوهش

با وجود اهمیت و گستردگی تفسیر فلسفی قرآن کریم، کاری در خور شأن این روش تفسیری صورت نگرفته است. بیشتر نویسندگان آثار قرآنی بویژه آثاری که در غیر سرزمین فلسفه اسلامی یعنی ایران نوشته شده‌اند، کاری بجز نسبت‌های ناروا، نسبت به فلاسفه و آثار تفسیری آنان روا نداشته‌اند. در ایران پس از ملاصدرا نیز این روش تفسیری بجز مواردی نادر، به بوتۀ فراموشی سپرده شده است بی‌مهری خاصی که همیشه نسبت به فلسفه و فلاسفه بوده، دامنگیر تفسیر فلسفی نیز گردیده است. آثار معدودی هم که در این زمینه نوشته شده است، بسیار کم، از هم گسیخته و غالباً فاقد معیارهای لازم علمی و پژوهشی می‌باشند.

۹) هدف پژوهش

این پژوهش به دنبال تبیین چگونگی مواجهه فیلسوفان در برابر قرآن کریم و بویژه دو شیوه تحلیل فلسفی و تأویل فلسفی می‌باشد.

۱۰) محدوده مطالعاتی

این پژوهش آثار تفسیری نه فیلسوف و گروه فلاسفه را در بر می‌گیرد: کندی، فارابی، اخوان الصفاء، ابن سینا، شیخ اشراق، ابن رشد، خواجه نصیرالدین طوسی، میرداماد و ملاصدرا.

۱۱) روش پژوهش

الف) شیوه گردآوری مطالب در این پژوهش، کتابخانه‌ای و روش پژوهش، تحلیلی می‌باشد.

ب) ابتدا گزارش مختصری از فیلسوف و نظام فلسفی او ارائه می‌شود، پس از آن، آثار تفسیری و چگونگی برخورد فیلسوف در مواجهه با آیات قرآن کریم و روش‌های گوناگونی که لحاظ کرده است، مورد نظر قرار می‌گیرد، اگر روش‌هایی غیر از روش تفسیر فلسفی دارد، بیان شده